

Bilden bakom bilden

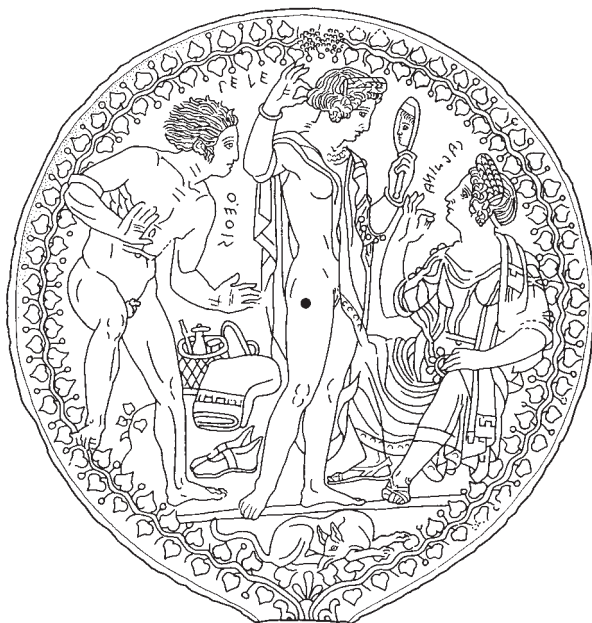
Myten som identitetsskapare hos etruskerna

Ingela M.B. Wiman, docent i antikens kultur
och samhällsliv

Det är många som har haft åsikter om etruskerna. Enligt grekerna var de sjörövare och deras kvinnor var lössläppta. Romarna ansåg dem vara synnerligen religiösa. Engelska resenärer tyckte att de var gåtfulla och fantastiska, och D. H. Lawrence tyckte att de var ”integrerade”. Jag antar att han menade att de var köttsliga och andliga till lika delar. Picasso och Giacometti tyckte att de var konstnärligt innovativa. Vissa menar att de var komna från Lydien i Mindre Asien, och andra menar att de alltid funnits i Italien. I denna kör av röster fattas deras egna. Etruskerna är oföränderligt ”de andra”. Etruskernas bevarade texter är i verklig mening lapidariska, stenskrifter med torra data om den döde i sarkofagen. Inga etruskiska sagor eller dramer eller filosofiska skrifter ger oss en inblick i deras föreställningsvärld. Dessa fakta har givit oss en tendens att förringa deras betydelse. Roms folk, etruskernas grannar och periodvis underkuvade, var inte intresserade av att erkänna den stora påverkan de utsatts för. I romersk historieskrivning används etruskerna för att illustrera det omåttliga, vare sig det gällde klädlyx eller krigsföretag. Att Rom under långliga tider var en etruskisk stad är något man liksom glider över. Den siste etruskiske kungen i Rom fördrevs ju genom en kombination av kvinnlig dygd och manlig rättrådighet, romerska egenskaper enligt krönikören. Nu är denna historia mestadels hopskrivnen sent, i Rom när kejsar Augustus förde befäl. Tidigare tycks man ha värdesatt sina etruskiska grannars djupare insikter i spådomskonsten och sänt sina gossar dit för befälsutbildning. Varje romersk general måste nämligen kunna studera fåglarnas flykt och tolka andra omen. Det var etruskerna som lärde dem det. Gladiatorkamper på arenan, som var så moraliskt uppbyggliga genom att de lärde män fysiskt mod och kärlek till striden, var också en etruskisk uppfinning liksom konsulsvärdighetens

symbol, *fascēs*, spöknippen med bilor för rätten att bestämma över liv och död. Men, så mycket annat det måste ha funnits, som för alltid är borta, historiskt förlorat: berättelser, kunskaper, erfarenheter som vi aldrig får ta del av. Till all lycka är inte bilden fullt så dystert, som man skulle kunna tro av det ovan sagda. Det man inte lämnat efter sig i text finns levandegjort i bilder.

Vad D. H. Lawrence beundrade så mycket var gravarnas målade väggar i Tarquinia, där män och kvinnor i jämlik glädje dansade eller låg till bords vid ett himmelskt gästabud. Grekernas kvinnor var uteslutna från sådan samvaro och trots att etruskerna lånade formen till sina bilder och kroppen till sina gudar av grekerna var innehållet deras eget. Även om man älskade de grekiska sagorna i Etrurien gav man dem ett alldeles eget uttryck. Titta på denna bronsspegel från mitten av 300-talet f. Kr.

Baksidan av en spegel från 350 f.Kr. som idag förvaras på Metropolitan Museum i New York. Pelus kommer inrusande till vänster på bilden och ser sin blivande brud Tethys som gör toalett framför spegeln. Notera i spegelns nedre del den lilla hunden som blickar ut mot betraktaren.

En ung man kommer rusande in i ett rum och får se en naken kvinna som speglar sig och gör toalett med hjälp av en tjänsteflicka. Han hejdar sig i bestört förtjusning över all den ljuvlighet som strax ska bli hans. Han är nämligen Peleus och den sköna är Tethis och det är under deras stundande bröllop som tvedräktens gudinna Eris ska kasta in äpplet i festsalen. Det äpple på vilket en lapp är fäst: Till den vackraste! Det är Afrodite som vinner striden genom att muta skiljedomaren Paris med den underbara Helena. Det fanns en hake; hon är redan gift. Hennes bortrövande från Sparta startar det stora kriget mot Troja vilket Homeros odödliggjort. Titta igen på bilden. Ser ni den lilla hunden under huvudscenen? Han har ett öga öppet och tittar rakt på oss, i en samförståndets blinkning. ”Ni och jag, vi vet vad som kommer att bli följderna av detta”. Någon exakt parallell till denna bild finns inte i någon grekisk skildring. Grekerna tog sina myter på ett mer högtidligt allvar. Hur ska man då tolka en sådan lekfull drift med ett högkulturellt innehåll? Många av etruskernas uttolkare anser att vi bevittnar en banalisering, en okunnighet om mytens egentliga innehåll, en själlös efterapning. En annan läsart är lika sannolik. Grekernas myter var under 300-talet ett levande och fullt införlivat kulturellt allmångods i Etrurien. Man använde sig av myterna, omformade och tolkade dem enligt sin egen smak eftersom man upplevde sig vara en vital del av det samhälle i vilket de utspelas.

Fler bevis för att detta är den mest sannolika tolkningen finner vi på väggarna i Françoisgraven i Vulci, en stor kammargrav som upptäcktes vid mitten av 1800-talet. Graven är döpt efter sin upptäckare och inte efter den etruskiske adelsmannen Vel Saties som den inrättades för under senare hälften av 300-talet f.Kr. Det finns många bilder i graven, men de som är intressantast i detta sammanhang är de två motställda bildfriser som dekorerar förrummet till en av gravkammarna.

Bild 2 visar frisen på den vänstra väggen, som visar en vanlig och av etruskerna mycket uppskattad episod i det trojanska kriget. Det är Akilles som avrättar trojanska krigsfångar som offer på sin älskade Patroklos grav. Här står, bland greker och trojaner, som jämlika aktörer, två av etruskernas demoner. Den hiskelige Carun med likblå hud och med sin hammare över ryggen, som inte användes till att avrätta de dödsdömda – som senare liemannen sina offer – utan är det redskap med vilket han förseglade dödsrikets port. Denna port kunde ingen öppna igen när den väl slutits till.

Bredvid Carun står Vanth, en bevingad blek demon i vacker purpurfärgad klänning. I senare bilder har hon alltid en fackla i sin hand och med den lyste hon vägen för de dödas själar och följde dem till deras sista bestämmelseort.

Bild 2. Den norra väggen i atriets till den innersta gravkammaren i Vel Saties grav i Vulci, nu kallad Françoisgraven. Akilles står mitt i bilden och slaktar en trojan med sitt svärd. Till höger om honom på bilden står Carun med sin hammare och till vänster dödsdemonen Vanth. Bakom henne, med ansiktet vid hennes vinge står Patroklos i form av sin själ, hintial på etruskiska.

Borta är de gemytliga gästbudsscenerna, efterträdda av ett mera dödligt allvar. Det är kanske inte så svårt att förstå, att man har tolkat detta bildspråk som en yttring av ett undergångsdömt folk, som bittert ser sin egenart gå i graven. I döden, liksom i livet, väntade inte längre fyllda krus och munter dans, utan ljudet av de romerska legionernas stöveltramp på obeveklig frammarsch. Efter att ha varit det ledande folket i Italien under hundratals år stod nu etruskerna blottade inför det romerska folket. Vid slutet av 300-talet hade romarna besegrat de förenade etruskiska styrkorna vid Sutrium, porten till Etrurien. Tjugofem år senare behärskade Rom hela Italien. Det är verkligen märkvärdigt, att etruskerna i dessa undergångstider skapade sina mest originella uttryck i konstnärlig form.

Låt oss återvända till den högra eller södra kammaren i Françoisgraven, bild 3.

Bild 3. Den södra väggen i atriet till den innersta gravkammaren i Vel Saties grav i Vulci, nu kallad Françoisgraven. Det första paret på bildens vänstra sida visar Macstarna, romarnas kung Servius Tullius, som löser upp Caile Vipinas sammanbundna händer.

Här ser vi nakna män som med sina svärd dödar obeväpnade och hjälplösa motståndare (bild 3). Männerna identifieras av de namnskrifter som finns målade bredvid dem och frisen visar hur Macstarna och Aule Vipinas befriar den bundne Caile Vipinas medan tre andra etruskiska hjältar dödar offer från Volsinii, Sovana och Rom. Av en märklig historiens nyck finns ett fragment av ett tal av Kejsar Claudius bevarat i en bronsinskrift i Lyon. Denne kejsare är känd för en modern publik genom den engelska filmatiseringen av Robert Graves bok, *Jag, Claudius*. Den stackars lytte och stammande kejsaren mot sin vilja skrev en lärd bok om etruskernas språk. I detta talfragment säger han, att den andre etruskiske kungen i Rom, Servius Tullius, av etruskerna kallades för Macstarna (en etruskisk form för ordet magister). I andra källor beskrivs han som en vän till de etruskiska hjältebröderna Vibenna (etruskiska Vipinas), som levde i Vulci på 500-talet. Dessa bröder är historiskt belagda genom samtida inskrifter

från denna stad. Episoden på gravens väggar visar alltså ett historiskt äventyr där etruskiska hjältar från Vulci övervinner fiender bland vilka befinner sig en romare, målad i tider då denna stad befinner sig under ett akut hot från Rom. Långt ifrån en undergångsskildring visas i dessa bilder en resolut kampvilja, en maning till motstånd med en hjälte som en gång var kung i Rom.

Det är i det förklarande ljuset från denna bild som man måste tolka den andra. Här andas det också motstånd, men ett kulturellt sådant. Vi etrusker anser oss vara del av och likvärdiga aktörer i ett grekiskt drama. Dessa dödade trojaner kommer att ledas till dödsriket av etruskiska gudomligheter. I detta etruskiska dödsrike väntar redan Patroklos ande, *hinthial Patrokles*, identifierad genom sin namninskrift och stående bakom Vanth i bilden. Budskapet eller bilden bakom den synliga bilden visar, tror jag, hur adelsmannen Vel Saties identifierade sig med sina förmodade trojanska förfäder och sökte styrka genom det faktum att han var del av en kultur oändligt överlägsen den romerska. I dödsriket fick han umgås med vänner.